

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

**з теми: «ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У
ДОШКІЛЬНИКІВ З РСА»**

Виконала: студентка 2 курсу групи
KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка
Палагнюк Тетяна Анатоліївна

Керівник: **Гончарук Н. М.**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Вержиковська О. М.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Суть та основні положення проблеми формування навичок самообслуговування.....	7
1.2. Особливості формування навичок самообслуговування у дошкільному віці.....	12
1.3. Розлади спектру аутизму як передумова порушень соціального розвитку дітей.....	21
1.4. Специфіка формування навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму (РСА).....	30
РОЗДІЛ ІІ. КОНСТАТУВАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	40
2.1. Обґрунтування методики вивчення навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку.....	40
2.2. Характеристика рівнів сформованості навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з порушеннями спектру аутизму і типовим розвитком.....	48
РОЗДІЛ ІІІ. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РСА	64
3.1. Основні напрями формування навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму.....	64
3.2. Психолого-педагогічні умови розвитку навичок самообслуговування у спеціальних закладах дошкільної освіти.....	72
3.3. Методика формування навичок самообслуговування дітей з РСА та її апробація у спеціальних закладах дошкільної освіти.....	76
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95
ДОДАТКИ	104

ВСТУП

Актуальність дослідження. Діти з розладами аутичного спектру (РСА) являють собою поліморфну групу, спільними характеристиками якої є порушення у сфері комунікації, соціальної взаємодії та схильність до стереотипної поведінки. Відомо, що діти з розладами аутичного спектру є непристосованими до повсякденного життя. Особлива соціальна та побутова обмеженість проявляється у них на ранніх етапах становлення в період дошкільного дитинства. З великими труднощами формуються елементарні навички повсякденного життя, набуті вміння практично не використовуються в нових умовах, в кращому випадку їх перенесення супроводжується постійним спонуканням з боку дорослого. Дитина проявляє нездатність самостійно користуватися соціально-побутовими знаннями і вміннями.

Комплексна психолого-педагогічна допомога дітям з аутизмом спрямована на соціалізацію та соціально-побутову адаптацію, що є необхідною умовою успішного соціального розвитку. Вивченню соціально-побутової адаптації надавали увагу різні наукові школи. Зокрема, В.І. Андрієнко, Г.О. Блеч, Р.С. Буре, В.І. Бондар, Г.В. Васенков, Г.Н. Година, Г.М. Дульнєв, А.М. Ільченко, Д.В. Сергєєва, Е.Л. Кононко, Т.А. Маркова, Л.А.Швайка, В.А. Шинкаренко досліджували технології трудового навчання дітей з особливими потребами. Вдосконалення процесу навчання з розвитку самообслуговування здійснювали А.М. Висоцька Л.С. Дробот Г.Г. Зак, О.Г. Нугаєва, Н.В. Шульженко. Розроблення комплексу програмно-методичного забезпечення соціального розвитку та трудових функцій виконували Л.Б. Баряєва, А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, Т.В. Скрипник, М. Пітерсі, Р. Трелоар, С.В. Трикоз, О.В. Чеботарьова. Дослідження особливостей засвоєння навичок самообслуговування дітьми з РСА здійснювали Н.В. Базима, Т.В. Скрипник, Г.М. Хворова.

Робота з розвитку соціально-побутових навичок дітей із розладами спектру аутизму надзвичайно важлива для соціалізації, суспільної адаптації, навчання та оволодіння трудовими навичками. Необхідна вона для психологічної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з аутизмом. Звісно, що

близьким легше здійснювати оперативний догляд, ніж брати на себе важку працю над виробленням самостійних навичок побутової адаптації. Однак, в цьому випадку формуються стереотипи гіперопіки, що, в свою чергу, перешкоджає соціальному розвитку дітей. Це зумовлює необхідність розроблення форм корекційного втручання, спрямованих на подолання цих типових сімейних проблем.

Актуальність науково-методичної розробленості проблеми в спеціальній психології та наявність передумов для її розв'язання зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Формування навичок самообслуговування у дошкільників з РСА»**.

Мета роботи полягала у дослідженні особливостей сформованості навичок самообслуговування у дошкільників з РСА та розробленні програми їх педагогічної корекції.

Відповідно до мети було сформульовано наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової та науково-методичної літератури щодо формування навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку.
2. Провести емпіричне дослідження і визначити особливості сформованості навичок самообслуговування у дошкільників з РСА.
3. Розробити програму та систему корекційних занять з розвитку навичок самообслуговування у дошкільників з РСА.

Об'єкт дослідження – особливості формування навичок самообслуговування у дошкільників з РСА.

Предмет дослідження – напрями та психологічні умови формування навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з РСА.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Основою для проведення дослідження стали уявлення про те, що первинна дефіцитарність при аутизмі викликає порушення формування соціальної поведінки (Н.В. Базима, Т.В. Скрипник, Г.М. Хворова), комплексний підхід до навчання і виховання дітей із особливими освітніми потребами, який опирається на єдності когнітивного й афективного розвитку (В.В. Лебединський,

В.І. Лубовський, В.М. Синьов); розгляд соціально-побутового виховання у зв'язку з культурним розвитком й емоційно-смісловим контекстом навчання (Л.С. Виготський, А.В. Запорожець, В.В. Зеньковський), положення про поетапне формування розумових дій (П.Я. Гальперін), використання методів поведінкової терапії та включення соціально-побутового орієнтування в емоційно-смісловий контекст повсякденного життя (А. Бек, Д. Мейхенбаум, А. Лазарус).

Методи та організація дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані наступні методи: теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, класифікація науково-психологічних джерел інформації), що дозволило узагальнити та систематизувати погляди вчених на проблему формування навичок самообслуговування дітей з РСА; емпіричні (методика «Денвер-2» (Denver Developmental Screening Tests) для дітей дошкільного віку В.К. Франкенбурга, метод систематизованого спостереження за соціально-побутовою поведінкою дітей); методи математичного опрацювання результатів дослідження (статистичне опрацювання даних, графічна презентація результатів).

Експериментальна база. Дослідження проводилось на базі спеціального закладу дошкільної освіти №17 «Паросток» для дітей з вадами зору у м. Чернівці. Учасниками експерименту стали діти 4-6 літнього віку загальною кількістю 5 осіб з РСА. Для контрольної групи проведено дослідження у дошкільному закладі освіти комбінованого типу №22 «Дивограй» м. Чернівці. Дослідженням було охоплено 25 дітей із типовим розвитком та 3 особи з РСА.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад дослідження формування навичок самообслуговування у дітей з РСА дошкільного віку, виокремленні показників і рівнів сформованості навичок самообслуговування у дошкільників. Поглиблено теоретичні засади теорії трудового виховання дошкільників з особливими освітніми потребами, уточнено положення про організацію корекційно-розвивального забезпечення соціально-побутового орієнтування та соціального навчання у закладах спеціальної дошкільної освіти.

Практична значущість дослідження полягає в подальшому використанні корекційно-розвивальної програми з формування навичок самообслуговування у роботі фахівців закладів освіти, застосуванні системи корекційно-розвивальних занять з формування навичок самообслуговування у роботі з дошкільниками з розладами спектру аутизму, врахуванні вихователями, корекційними педагогами, психологами спеціальних та інклюзивних дошкільних навчальних закладів особливостей організації фронтальних та індивідуальних занять з розвитку навичок самообслуговування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дипломного дослідження висвітлено в 1 науковій публікації.

Структура роботи. Дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи представлено на 110 сторінках. Список використаних джерел включає 98 найменувань.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі представлено вирішення важливої наукової проблеми, пов'язаної з формуванням навичок самообслуговування у дошкільників з розладами спектру аутизму. Сформульовано низку висновків теоретичного та науково-практичного змісту, які розв'язують основні завдання відповідно до поставленої мети, а саме:

Теоретичний аналіз дав змогу охарактеризувати навички самообслуговування як автоматизовані соціально-побутові дії, які забезпечують систему догляду за собою на основі самостійності і відповідальності. У закладах дошкільної освіти вони формуються у контексті трудового виховання. На сьогодні дошкільна освіта створює всі необхідні організаційні, методологічні, психологічні та педагогічні умови для виховання соціально-побутової діяльності. Формування навичок самообслуговування здійснюється за підтримки ефективних педагогічних ресурсів, якими на сьогодні визначено роз'яснення, допомогу вихователю, взірці дорослих, дидактичні ігри, створення ігрових ситуацій, доручення, вправління в діях, колективна трудова діяльність, ефективність яких визначена систематичністю, послідовністю та мотивацією до самоорганізованості.

Аналіз розладів спектру аутизму дає змогу визначити такі їх чинники впливу на формування навичок самообслуговування: повторювану та стереотипну поведінку, дефіцит емоційної саморегуляції, порушення соціального розвитку і несформованість когнітивної діяльності. Теоретичний аналіз демонструє, що діти з РСА часто відчувають дефіцит у цих сферах незалежно від їхніх когнітивних здібностей. Недостатність навичок повсякденного життя суттєво впливає на їхню інтеграцію у громаду.

Проведення констатувального експерименту було побудовано на використанні методики «Денвер-2» В.К. Франкенбурга, яка включала 4 субтести, та методу систематизованого спостереження за діяльністю і поведінкою дітей. Дані констатувального експерименту уможливили виокремити кількісні та якісні характеристики самообслуговування. Кількісний

вказує на переважання середніх та низьких рівні сформованості навичок самообслуговування у дошкільників із РСА, натомість, у дошкільників із типовим розвитком – високих та середніх.

Аналіз якісних характеристик дав змогу зробити висновок, що найбільш розвиненими серед навичок самообслуговування є ті, які пов'язані із вживанням їжі та особистої гігієни. Найнижчий рівень виявлено за категоріями одягання та навичками гігієни оселі. Умовами формування навичок самообслуговування є підвищення дрібної та загальної моторики, як моторно-фізіологічних основ соціально-побутових дій, стимулювання соціального розвитку як складової соціально-побутового орієнтування в умовах групи та спрямування на чітке дотримання режимних моментів.

Програма формувального експерименту представлена 4-ма основними напрямками, використання яких у роботі з дітьми із розладами спектру аутизму має свою специфіку.

Найбільш ефективно піддаються корекції навички, пов'язані із вживанням їжі серед яких користування серветками, столовими приборами, прибирання за собою. Більш складними для дошкільників є навички, які стосуються особистої гігієни: купання, умивання, розчісування. Часто їх неприйняття провокують небажані для дітей шуми і тактильні подразнення. Проблеми одягання можуть бути подолані шляхом використання спеціальних технічних засобів для навчання користуватись застібками, шнурівками, гудзиками. Не менш складними для дітей із порушеннями спектру аутизму є оволодіння навичками гігієни оселі, серед яких прибирання іграшок та власної кімнати. Їх опанування можливе за умови вироблення позитивної звички, підкріплене грою, музичним оформленням чи іншими мотиваторами.

Оскільки діти з розладами аутизму складають неоднорідну групу, успішність формування навичок самообслуговування залежить від структури їхнього порушення, тривалості корекційно-педагогічного впливу і позиції батьків щодо необхідності формування побутових навичок у дитини.

Реалізація індивідуальної програми навчання навичкам самообслуговування здійснюється завдяки дотриманню низки психолого-

педагогічних чинників, найбільш важливими з яких є створення передумов для розвитку соціально-побутових дій. Такими передумовами є вдосконалення навичок дрібної та загальної моторики як моторно-фізіологічної основи соціально-побутових дій, підвищення соціального розвитку як складової соціально-побутового орієнтування в умовах групи та виховання здатності дотримуватись режимних моментів як необхідного чинника самоорганізованості. Їх реалізація є важливим фактором оволодіння необхідними соціально-побутовими діями, що виступають основою для формування вмій та навичок самообслуговування.

Результати апробації формувального експерименту продемонстрували тенденцію до підвищення рівня навичок самообслуговування у дітей із РСА в середньому на 7,9%–12,2%. Це демонструє ефективність апробації методики і вказує на можливість використання підготовленого циклу занять в умовах спеціальних закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко В.І. Вдосконалення процесу навчання сліпих молодших школярів самообслуговуванню : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 1994. 23 с.
2. Базима Н.В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Київ : Літера ЛТД, 2019. 144 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. С.150.
4. Блеч Г.О. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації та дидактичний матеріал з формування уявлень про навколишнє середовище). Київ: 2012. 96 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1988. 226 с.
6. Бондар В.І. Мета і завдання трудового виховання в допоміжній школі Трудове виховання учнів допоміжної школи. КИЇВ: Рад. шккїїв, 1984. С. 6–16.
7. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. 65 с.
8. Буре Р.С., Година Г.Н. Учите детей трудиться : пособ. для воспитателя детского сада. Москва : Просвещение, 1983. 144 с.
9. Варченко Н. Виховуємо самостійність Дитячий садок. 2003. №38. С.22–23.
10. Васенков Г.В. Технология трудового обучения детей с недостатками интеллекта. Дефектология. 2004. № 3. С. 60–66.
11. Висоцька А.М. Формування соціальних навичок: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку. Київ, 2013

12. Воспитание детей в средней группе детского сада : пособ. для воспитателя дет. сада; Анциферова А.А., Владимирова Т.А., Гербова В.В. и др.; Сост. Г.М.Лямина. Москва : Просвещение, 1982. 256 с.
13. Воспитание дошкольника в труде; В.Г.Нечаева, Р.С.Буре, Л.В.Загик и др.; под ред. В.Г.Нечаевой. Москва : Просвещение, 1983. 207 с.
14. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе: пособие для учителей и студентов дефект. ф-тов; под ред. В.В.Воронковой. Москва : Школа-Пресс, 1994. 416 с.
15. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
16. Гаврилушкина О.П. Об организации воспитания детей с недостатками умственного развития. Дошкольное воспитание. 1998. № С. 67–71.
17. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий. Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления; под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.В.Петухова. Москва : МГУ, 1981. С.78–86.
18. Герасимова Е.Н. Формирование трудовых процессов самообслуживания у детей второго, третьего года жизни : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 ; Ленинградский ордена трудов. красн. знам. гос. пед. инст-т имени А.И. Герцена. Ленинград, 1990. 216 с.
19. Гладченко І.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) І.В.Гладченко. Київ : 2012. 110 с.
20. Гордеева А.В. Реабилитационная педагогика : учеб. пособ. Москва : Академический проект; Королев : Парадигма, 2005. 320 с.
21. Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб.; за ред. А.А. Колупаєвої. Київ : А.С.К., 2012. 350 с.

22. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навч. посіб.; Т.М. Дегтяренко, Л.С. Вавіна. Суми : Університетська книга, 2008. 302 с.
23. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
24. Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании: Хрестоматия; сост. Н.Д. Соколова. Москва : ГНОМ и Д, 2001. 448 с.
25. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років. Київ: Богдана, 2003. 328 с.
26. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ: Слово, 2006. 304 с
27. Дробот Л.С. Формування санітарно-гігієнічної культури в учнів допоміжної школи-інтернату : Дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2006. 156 с.
28. Дудьев В.П. Психомоторика : словарь справочник. Москва : Владос, 2008. 366 с
29. Дульнев Г.М. Формирование личностных качеств у учащихся вспомогательной школы в процессе трудового обучения. Коррекционная роль обучения во вспомогательной школе. Москва : Педагогика, 1971. С.56–81.
30. Екжанова Е.А., Стребелева Е.А. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание. Москва : Просвещение, 2003. 284 с.
31. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика : учеб. пособ. Київ : Вища школа, 1985. 328 с.
32. Зайцев Д.В. Дошкольная коррекционная педагогика : учеб. пособ. Саратов : Изд-во Саратовского пед. ин-та, 2000. 47 с.
33. Зак Г.Г., Нугаева О.Г., Шульженко Н.В. Методика обследования социально-бытовых навыков у детей младшего дошкольного возраста с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Специальное образование 2014. №1. С.52–59

34. Засенко В.В. Освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку: виклики часу. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. праць в 5 т., Т.2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. Київ: Педагогічна думка. 2013. С. 350–362.
35. Инковская Е.С. Уровень сформированности социально-бытовых навыков детей младшего школьного возраста с нарушениями интеллекта Дефектология. 2009. № 3. С. 56–61.
36. Ілляшенко Т.Д., Рождественська М.В. Допоможіть дитині розвиватися (поради для батьків). Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. 104 с.
37. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика. Москва : ВЛАДОС, 1998. 208 с.
38. Коберник Г.М., Синьов В.М. Основи дефектології. Київ : Вища школа, 1994. 143 с.
39. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання А. А. Колупаєва, Київ КИЇВ: Науковий світ. 2010. 260 с.
40. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали); уклад. О.В.Чеботарьова. Київ, 2012. 112 с.
41. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт»; заг. ред. Т.В. Скрипник. Київ : Гнозис, 2013. 200 с.
42. Кононко Е.Л. Трудовое воспитание детей в семье. Київ : Радянська школа, 1988. 128 с.
43. Коррекционная работа с детьми в обогащенной предметно-развивающей среде: программно-методический комплекс; под ред. Л.Б. Баряевой. Санкт-Петербург : КАРО, 2006. 207 с.
44. Легкий О. Основні напрями удосконалення змісту трудового навчання учнів з порушеннями зору та оцінювання їх досягнень. Дефектологія. 2004. № 2. С. 36–38.

45. Літовченко О.В. Розвиток моторики розумово відсталих дошкільників засобом стимулювання тактильної та пропріоцептивної чутливості : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2000. 18 с.
46. Максименко Н. Виховання навичок самообслуговування, праці в дошкільників з порушенням слуху. <https://core.ac.uk/download/pdf/32307694.pdf>
47. Маленькі сходишки. Програма раннього втручання для дітей із затримкою розвитку. Кн. 7 : Самообслуговування і соціальні навички; М. Пітерсі, Р. Трелоар. Рівне, 2006. 67 с.
48. Маллер А.Р. Ребенок с ограниченными возможностями : кн. для родителей. Москва : Педагогика Пресс, 1996. 80 с.
49. Мамічева О.В. Психологічні особливості формування навичок самообслуговування в учнів молодших класів допоміжної школи : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Київ, 2000. 18 с.
50. Мамічева О.В. Соціальна інтеграція учнів спеціальної школи на основі корекції самообслуговуючої діяльності Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Сер. № 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : Зб. наук. праць. Вип. 3. Київ : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. С. 14–18.
51. Мамічева О.В. Формування навичок самообслуговування як основа підготовки учнів допоміжної школи до життя Дефектологія. 2000. № 3. С. 41–43.
52. Маркова Т.А. Воспитание трудолюбия у дошкольников : кн. для воспитателя дет. сада. Москва : Просвещение, 1991. 112 с.
53. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. 164 с.
54. Мерсіянова Г.М. Трудове виховання розумово відсталі дитини в сім'ї. Виховання дитини зі зниженим інтелектуальним розвитком в умовах сім'ї. Київ : Наук. світ. 2008. 150 с.

55. Миронова С.П. Методика корекційної роботи у процесі навчання дітей з вадами інтелекту. Імідж сучасного педагога : Науково-практичний освітньо-популярний часопис. 2004. № 8–9. С. 41–47.
56. Никольская О.С. Психологическая классификация детского аутизма. Детский аутизм: пути понимания и помощи : Альманах института коррекционной педагогики. 2014. №18. <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-18/psihologicheskaja-klassifikacija-detskogo-autizma>
57. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Київ : Шкільний світ, 2001. 24 с.
58. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников : учеб. пособ.; С.А. Козлова, Н.К. Ледовских, В.Д. Калишенко и др. Москва : Академия, 2002. 192 с.
59. Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку. Київ : ЛДЛ, 2000. 120 с.
60. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія : навч. посіб.; за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : КПДУ, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 220 с.
61. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. Москва : Просвещение, 1986. 190 с.
62. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини : підруч. Київ : Знання, 2008. 359 с.
63. Скрипник Т.В. Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом (на допомогу фахівцям) : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 54 с.
64. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 368 с.
65. Специальная дошкольная педагогика : учеб. пособ.; Е.А. Стребелева, А.Л. Венгер, Е.А. Екжанова и др. Москва : Академия, 2001. 312 с.
66. Сергеева Д.В. Воспитание детей дошкольного возраста в процессе трудовой деятельности. Москва : Просвещение, 1987. 94 с.

67. Спеціальна педагогіка : Понятійно-термінологічний словник; за ред. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
68. Стадненко Н.М. Шляхи інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. Київ : Контекст, 2000. С.59–60.
69. Татяничикова І.В. Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. Київ, 2015. 45 с.
70. Теплюк С. Истоки самостоятельности. Дошкольное воспитание. 2001. №7. С.67–69.
71. Тищенко Л.А. Використання методики Марії Монтессорі на заняттях з формування навичок самообслуговування у дошкільників з помірною розумовою відсталістю. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка; за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. 23 в трьох частинах, частина I. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Медобори 2006, 2013. С. 363–370.
72. Тищенко Л.А. Методичні рекомендації щодо формування навичок самообслуговування у дошкільників із помірною розумовою відсталістю. Особлива дитина: навчання і виховання. Науково-методичний журнал. 2016. № 3. С. 79–86
73. Трикоз С.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ. 2012. 112 с.
74. Федоренко С.В. Формування навичок самообслуговування в слабозорих дітей молодшого дошкільного віку Дефектологія. 1997. № 1. С. 37–39.
75. Формування навичок самообслуговування в дітей-інвалідів дошкільного віку (роздягання й одягання); упор. Т.Г. Роменська. Миколаїв, 2009. 63 с.
76. Хворова Г.М. Комплексна психолого-педагогічна технологія корекції розвитку активності дитини з аутизмом. Дефектологія. 2009. №2. С. 22–25.

77. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Пед. думка, 2000. 286 с.
78. Чеботарьова О.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : 2012 112 с.
79. Чеботарьова О.В. Формування навичок самообслуговування у дошкільників з розумовою відсталістю. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології : зб. наук. праць : Вип. 6; за ред. Т.В. Сак. Київ : Кафедра, 2011. С.144–153.
80. Швайка Л.А. Організація трудової діяльності в дитячому садку. Харків : Основа, 2008. 187 с.
81. Шинкаренко В.А. Трудовое обучение и воспитание учащихся вспомогательной школы. Минск, 2009.
82. Шульженко Н.В. Педагогическая технология формирования и коррекции социально-бытовых навыков у детей младшего дошкольного возраста с умеренной и тяжелой умственной отсталостью : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Екатеринбург 2012. 26 с.
83. Anderson S. Dressing for success: how self-help skills can help individuals with autism. 2012. URL : <https://researchautism.org/dressing-for-success-how-self-help-skills-can-help-individuals-with-autism/>
84. Beukelman D., & Miranda P. Augmentative and alternative communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs (4th ed.). Baltimore, MD : Paul H. Brookes Publishing Company, 2012. 616 p.
85. Brill A. Giant List of Self-Care Skills for Babies, Toddlers and Preschoolers. 2012. URL : <https://www.positiveparentingconnection.net/giant-list-of-self-care-skills-for-babiestoddlers-and-preschoolers/>
86. Burack J., Hodapp R., & Zigler E. Handbook of Mental Retardation and Development : Cambridge University Press. 1998. 764 p.

87. Kopp C., & McCall R. Predicting later mental performance for normal, at risk, and handicapped infants. In P. Baltes & O. Brim (Eds.), *Lifespan development and behavior*, 4, New York : Academic Press, 1982.
88. McLean J., McLean L., Brady N., & Etter R. Communication profiles of two types of gestures using nonverbal persons with severe to profound mental retardation. *Journal of Speech and Hearing Research*. 1991. №34(2). P.294–308.
89. Pieterse M., Bochner S., Bettisn S. *Early intervention for children with disabilities*. Sydney : Macquarie University. 1988.
90. Daniels J.L, Forssen U., Hultman C.M. Parental psychiatric disorders associated with autism spectrum disorders in the offspring. *Pediatrics*. 2008. Vol. 121.
91. Rapin I., Tuchman R.F. Autism: definition, neurobiology, screening, diagnosis. *Pediatr Clin North Am*. 2008. Vol. 55. №5. P. 1129–1146.
92. Franciosi F. *La regolazione emotiva nei disturbi dello spettro autistico*. Pisa : Edizioni ETS, 2017. 44 p.
93. Grandin T. *Pensare in immagini*, Erickson, 2006, p. 65.
94. Frith U., *L'autismo- Spiegazione di un enigma*. Milano : Economica Laterza, 2019. 214 p.
95. Zavagnini M., De Beni R. La mente che vaga. *Psicologia contemporanea*, maggio-giugno. 2016. P. 29–32.
96. De Ajuriaguerra J., Marcelli D. *Psicopatologia del bambino*. Milano : Masson Italia Editori. 1986. 77 p.
97. Treffert D.A. The savant syndrome: an extraordinary condition. A synopsis: past, present, future, in *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. 2009. Vol.364. №1522. P.1351–1357.
98. Geschwind D.H. Advances in autism. *Annu Rev Med*. 2009. Vol.60. P. 367–80.